

Drąsos atgavimas pagal Arvydą Juozaitį: Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio pradžios prisiminimai

Rec.: Arvydas Juozaitis, *Tikra Sąjūdžio istorija. I knyga*, Vilnius: Obuolys [i.e. Lectio Divina], 2025. – 686 p.

Alfonsas Eidintas

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka

Martynas Mažvydas National Library of Lithuania

Alfonsas.Eidintas@lnb.lt

Santrauka. Pasirodžiusi vieno iš Sąjūdžio kūrėjų Arvydo Juozaičio knyga „Tikra Sąjūdžio istorija“ (Vilnius: Obuolys [i.e. Lectio Divina], 2025) yra vienas reikšmingiausių pastarųjų metų indėlių į Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo istoriją. Šis veikalas kartu yra ir asmeniniai memuarai, ir politinė kronika, ir filosofinė meditacija. Pasirinkta atsiminimų forma, polemisis stilius atspindi autoriaus įsitikinimą, jog 1988–1991 m. įvykių neįmanoma išsamiai užfiksuoti vien tik įprastos mums akademinės istorijos priemonėmis, kurioms gerą pradžią davė Bronius Genzelis, išplėtojo Česlovas Laurinavičius ir Vladas Sirutavičius. Tačiau ištikimas savo stiliui ir požiūriui A. Juozaitis daugeliu atvejų palieka atliktus tyrimus parašėje. Remdamasis to meto šaltiniais, jis atidžiai tikrina svarbiausius įvykius, jo darbo vertę padidina asmeniniai pastebėjimai apie žmones, buvusius tokius svarbius kuriant Sąjūdį, tačiau vėliau nukeliavusius į užmarštį. Autoriaus išvalgos, diskusinės pastabos atsiminimus daro dar vertingesnius, o svarbiausia – atskleidžia, kaip jis būdamas įvykių epicentre matė tuos įvykius ir juos vertino. Tai ir lemia knygos, kaip liudininko ir vieno iš kūrėjų parašyto pasakojimo iš Sąjūdžio vidaus, aktualumą.

Reikšminiai žodžiai: tautinis atgimimas ir Sąjūdis, iniciatyvinės grupės sudarymas 1988 m., Estijos pavyzdys, jaunimas Sąjūdyje, taikios Sąjūdžio akcijos, komunistų partija.

Regaining Courage According to Arvydas Juozaitis: Remembering the Beginnings of the Lithuanian Reform Movement

Rev.: Arvydas Juozaitis. *Tikra Sąjūdžio istorija*. Vilnius: Lectio Divina, 2025, – 686 p.

Abstract. The book “Tikra Sąjūdžio istorija” (The True History of Sąjūdis; Vilnius: Obuolys [i.e., Lectio Divina], 2025) by Arvydas Juozaitis is one of the most significant contributions to the history of Lithuania’s restoration of independence in recent years. The work is a personal memoir, a political chronicle, and a philosophical meditation in one. The chosen form of memoir and the polemical nature of the book reflect the author’s conviction that the events of 1988–1991 cannot be fully captured solely through the conventional tools of academic history, initiated by Bronius Genzelis and further developed by Česlovas Laurinavičius and Vladas Sirutavičius. However, remaining true to his style and perspective, Juozaitis in many cases leaves the research that has been carried out in the margins. Drawing on sources from that period, the author carefully examines the most significant events. The value of the book is enhanced by personal observations about individuals who were so important in the creation of Sąjūdis but who later faded into obscurity. Juozaitis’s insights and discursive comments reinforce the value of the memoirs, but most importantly, they reveal how the author, being at the epicenter of events, witnessed and assessed them. All of this adds to the relevance of the book as a narrative from within Sąjūdis, written by a witness and one of its founders.

Received: 12/04/2026. **Accepted:** 08/05/2026.

Copyright © 2026 Alfonsas Eidintas. Published by the Martynas Mažvydas National Library of Lithuania. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence \(CC BY 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Keywords: national revival, Sąjūdis, formation of the initiative group in 1988, the Estonian example, youth in Sąjūdis, peaceful Sąjūdis actions, the Communist Party.

Filosofo, rašytojo, politiko Arvydo Juozaičio, bene vieno ryškiausių Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio (toliau – LPS) iniciatorių ir organizatorių, knyga „Tikra Sąjūdžio istorija“ sukėlė tam tikrą ažiotažą ir per kelis mėnesius pasirodė net du jos leidimai. Knygoje nuodugniai nušviečiama, kaip sovietmečiu išaugusi mūsų inteligentija sėkmingai pasinaudojo sovietine pertvarkos banga, siekdama atgauti Lietuvos Respublikos nepriklausomybę. Priminsiu, kad A. Juozaitis savo atsiminimų dalelę yra pateikęs ir mūsų žurnalo skaitytojams¹.

Kadangi, laimėjus Sąjūdžiui, buvo nemažai bandymų pagražinti ar net iškraipyti gana daug kovos dėl nepriklausomybės atgavimo epizodų, naujo veikalo, atskleidžiančio genezės atodangas, populiarumui savotiškai pasitarnavo ne tik tai, kad A. Juozaitis buvo žinomas daugelio knygų autorius ir tų įvykių dalyvis, bet ir dėl itin keisto dalyko: jai pristatyti nesurasta patalpos 2026 m. tarptautinėje Vilniaus knygų mugėje. Ši sensacinga situacija dramatižuota ir pakedenta socialiniuose tinkluose, įvertinta kaip trukdymas, A. Juozaičio ignoravimas, o kadangi atviro charakterio kai kurių politinių sprendimų autorius gyvenime neretai susidurdavo su priešiškais žingsniais savo atžvilgiu, pasirodė, jog jis yra užsigrūdinęs panašioms atvejams. Dėl suintriguotų skaitytojų dėmesio tiražas buvo pakartotas. Kai kuriuos knygos skaitytojus patraukė tikriausiai kai ką netgi suezinės pavadinime žodis „tikra“, suponavęs mintį, kad iki tol parašyti ta tema atsiminimai ir analitiniai darbai nėra tikri ir gal net klaidinantys. Pagrindinis knygos pristatymas vyko Lietuvos mokslų akademijoje, kiti buvo surengti beveik visuose didesniuose Lietuvos miestuose, periodikoje pasirodė ir pirmosios recenzijos, kol kas išsamiausias autorius „Arvydo Juozaičio „Tikra Sąjūdžio istorija“² yra taip pat anų metų liudininkas ir dalyvis – akademikas Antanas Buračas, LPS iniciatyvinės grupės, LPS I ir II Seimo Tarybų narys.

Taigi, pabandykime pažvelgti, koks pasirodė esantis tikros Sąjūdžio istorijos pirmos dalies turinys ir medžiaga. Pirmiausia atkreipsiu dėmesį, jog A. Juozaičio knyga yra vienas reikšmingiausių pastarųjų metų indėlių į Lietuvos nepriklausomybės istoriografiją. Šis veikalas yra ir asmeniniai memuarai, ir politinė kronika, ir filosofinė meditacija, ir polemika – kaip taikliai pažymėjo A. Buračas, tai žanrų rėmus griauantis tekstas, kurio pati forma atspindi autoriaus įsitikinimą, jog 1988–1991 m. įvykių neįmanoma adekvačiai užfiksuoti vien tik įprastomis mums akademinės istorijos priemonėmis. Analizei gerą pradžią yra davęs Bronius Genzelis³, daugybę dokumentų ir pastebėjimų visoje virtinėje knygų paskelbė prof. Vytautas Landsbergis. Tačiau ištikimas savo stiliui ir požiūriui A. Juozaitis palieka iki jo atliktus tyrimus tarsi nuošalėje (gal tai ir nestebina, nes kam kartoti Sąjūdžio ištakas, jei jas neblogai išnarstė ir detaliai atskleidė svarbiame darbe apie nepaklusniųjų tinklaveikos galią Ainė Ramonaitė, Jūratė Kavaliauskaitė, Živilė Mikailienė, Vilius Ivanauskas, Almantas Jankauskas, Salvijus Kulevičius, Justinas Dementavičius, Kęstutis Bartkevičius, Rytis Bulota).⁴ Be to, Česlovo Baužos, Danutės Blažytės, Juozo Bagušausko, Algimanto Liekio, Vitalijos Ilgevičiūtės, Vandos Kašauskienės, Arvydo Anušausko kolektyvinėje monografijoje aptarta ir Sąjūdžio įtaka atkuriant Lietuvos suverenitetą 1988–1991 m., tiesa, gana schematiškai.⁵ Literatūroje neginčijama, jog Sąjūdis tapo visuotiniu Lietuvos valstybės nepriklausomybės atgavimo siekių varikliu. A. Juozaitis teigia, kad būtina skirtis tarp Atgimimo ir Sąjūdžio, kurią didelė dalis esamos

¹ Juozaitis, A. Laisvėjimas: 1988 metų birželio–liepos blyksniai. *Parlamento studijos*, 2025, Nr. 36, p. 68–79.

² Buračas, A. Arvydo Juozaičio „Tikra Sąjūdžio istorija“. *Draugas*, 2026 03 19, p. 3, 14.

³ Genzelis, B. *Sąjūdis: priešistorė ir istorija*. Vilnius: Pradai, 1998; Genzelis, B. *Imperijai griūvant: žmonės, įvykiai, procesai*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos centras, 2006; vertas paminėti jo straipsnis: Genzelis, B. Laisvėjimas ir nomenklatūra (1988–1991). *Lietuvos istorijos metraštis*, 2005, t. 2. Vilnius, 2006, p. 179–192 ir kt. jo straipsniai, kalbų rinkiniai.

⁴ *Sąjūdžio ištakų beiškant: nepaklusniųjų tinklaveikos galia* / Kęstutis Bartkevičius, Rytis Bulota, Justinas Dementavičius, Vilius Ivanauskas, Algimantas Jankauskas, Jūratė Kavaliauskaitė, Liutauras Kraniauskas, Salvijus Kulevičius, Živilė Mikailienė, Ainė Ramonaitė, Aurimas Švedas. Vilnius: „Baltų lankų“ leidyba, 2011.

⁵ *Lietuvos suvereniteto atkūrimas 1988–1991 metais* / atsakingasis redaktorius Č. Bauža. Vilnius: Diemedis, 2000.

literatūros ignoravo: Atgimimas žymi platesnį, decentralizuotą kultūrinį ir intelektualinį atgimimą, kuris kaupėsi bent jau nuo septintojo dešimtmečio vidurio – šaknijosi filosofų būreliuose, literatūros žurnaluose („Kultūros barai“, „Problemos“, „Literatūra ir menas“), disidentų tinkluose, religiniame pasipriešinime, dokumentuotame „Lietuvos Katalikų Bažnyčios kronikoje“, bei individualiuose kultūrinio išsaugojimo aktuose. Sąjūdis, priešingai, buvo organizuotas politinis judėjimas, kuris šią sukauptą energiją nukreipė ir sutelkė į nacionalinio suvereniteto programą. Sąjūdis pristatomas kaip spontaniškas tautinio jausmo išsiveržimas, o kartu parodoma jo intelektualinė priešistorė, apgalvotos organizacinės pastangos. Tai įtraukia knygą į dialogą su Česlovo Laurinavičiaus ir Vlodo Sirutavičiaus akademinio veikalu „Sąjūdis: nuo „Persitvarkymo“ iki Kovo 11-osios“⁶ ir kitais, tačiau ne tokios didelės apimties tyrimais. Klaidintume, jei pasakytume, jog filosofas ir rašytojas A. Juozaitis pasitenkina vien tik savo išpūdziais, simpatijomis ar antipatijomis. Jis remiasi asmeniniais dienoraščiais, pirminiais dokumentais, dešimčių įvardytų dalyvių liudijimais (kiek mažiau Virgilijaus Čepaičio atsiminimais⁷), tačiau itin gausiai lyginamas su publikuotais Romualdo Ozolo dienoraščiais⁸. Dažnai cituodamas kitus autorius, A. Juozaitis ginčija jų interpretaciją kaip nepakankamą įvertinti įvykiams, kuriuos visų pirma apibrėžė kolektyvinė valia, moralinė drąsa ir laisvės energija tautos, atgaunančios identitetą.

A. Juozaitis gimęs rašyti – jis yra filosofas, rašytojas, diplomatas, dėstytojas, intelektualas, pirmojo LPS leidinio „Sąjūdžio žinios“ redaktorius, akcijų ir masinių mitingų, kulminaciją pasiekusių 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos Nepriklausomybės Atkūrimo Aktu, organizatorius, daugelio knygų autorius. Mūsų aptariama knyga sudaryta iš 15 skyrelių, autoriaus vadinamų vigilijomis (vigilija (lot. *vigilia* – budėjimas) krikščionybėje – svarbiausių švenčių išvakarių diena, turinti specialią liturgiją; Kalėdų vigilija dar vadinama Kūčiomis), apimančiomis Lietuvos istoriją nuo sovietinės okupacijos iki LPS įkūrimo 1988 m., jo Steigiamojo suvažiavimo 1988 m. spalį ir (kiek nelauktai) dabartinės situacijos šalyje apibendrinimo. Poleminis stilius daro tekstą lengvai skaitomą ir pagavų, tekstas dokumentais neperkrautas, tačiau dėl preciziškumo dažnai lyginama su kitais šaltiniais – atsiminimais, dokumentais, straipsniais periodikoje.

Vienas vertingiausių knygos indėlių į istorinį supratimą yra detalus LPS intelektinės ir kultūrinės priešistorės rekonstravimas: nesupratus sovietinių ideologinių struktūrų, ilgamečio nacionalinio identiteto kultūrinio slopinimo, 1988-ųjų įvykiai nebus suvokiami kaip amžiumi vyresnių sąjūdiečių atsargumas, noras derinti žingsnius su LKP CK pareigūnais. A. Juozaitis knygoje ne kartą pabrėžia, jog iniciatyvinėje grupėje svarbus ir lemiamas vaidmuo priklausė jaunimui (pavyzdžiui, *darbinis jaunimo penketas užsisuko. Songaila, Medalinskas, Skučas, Juozaitis, Vaišvila*⁹):

<...> iniciatyvinės grupės didžioji dalis nežinojo jaunimo sparno veiklos galimybių ir mastų. Ir mes džiaugėmės, kad nežino. Tas nežinojimas leido mus toleruoti. O Sąjūdžio vardu kiekvienas rizikavome savaip, ir bendras reikalas sparčiai judėjo į priekį.¹⁰

Ir dar aiškiau apie jaunosios kartos svarbą ir neišvengiamų skirtingumų lemtį:

Tačiau niekur nedingo pasiskirstymas pagal amžių, gamta darė savas pataisas. Tarp LPS Iniciatyvinės grupės narių buvo ir liko tas labai reikšmingas veiksnys – gyvenimo ciklą ir patirčių skirtumu. Visas mūsų 35-ukas, patekęs Likimui į rankas, vilnijo kaip nauja istorinė Lietuvos viltis, bet skirtingais greičiais. Mūsų bendrumas buvo didelis, rėmėsi Lietuvos valstybės atgimimo viltimi, patriotizmu, bet veikla nežadėjo vieningos... veikos. Galimybių vidiniai prieštaravimai buvo užprogramuoti. Ir pirmiausia dėl amžiaus skirtumo.¹¹

⁶ Laurinavičius, Č.; Sirutavičius, V. *Lietuvos istorija, T. XII, d. I: Sąjūdis: nuo „Persitvarkymo“ iki Kovo 11-osios*. Vilnius: „Baltų lankų“ leidyba, 2008.

⁷ Čepaitis, V. *Su Sąjūdžiu už Lietuvą: nuo 1988 06 03 iki 1990 03 11*. Vilnius: Tvermė, 2007.

⁸ Ozolas, R. *Žvaigždės blėsta auštant: sugyvenimai, arba 1987–1990 metų dienoraščių puslapiai*. Vilnius: Vaga, 2007.

⁹ Juozaitis, A. *Tikra Sąjūdžio istorija. I knyga*. Vilnius: Obuolys [i.e. Lectio Divina], 2025, p. 355.

¹⁰ *Ibidem*, p. 435.

¹¹ *Ibidem*, p. 453.

Tie, kas derino veiksmus su LKP CK darbuotojais, atsiminimuose pateikiami kritiškai, nes jaunimas tuos suderinimus spontaniškais veiksmais, savo iniciatyvomis ir aktyvumu neretai demontuodavo.

Ir todėl jaunimo sparnas, varęs Sąjūdį į priekį, visą 1988 metų vasarą, buvo matomas aiškiau ir ryškiau, ir galėjo būti atviriau puolamas <...>. Ši ideali brandžios jaunystės būseną (Kristaus amžius) mus stumė per barjerus, virš barjerų. Žinoma, karščiavomės, žinoma, klydome, bet judėjimas lygino kelius. Kai nesutikdavome su vyresniuoju Sąjūdžio sparnu, su inteligentijos abejonėmis ir baimėmis, veikdavome savo pavyzdžiu: sekite paskui mus. Kristologinė pozicija.¹²

Skyriai apie LPS kūrimosi laikotarpį apima kritines savaites tarp 1988 m. birželio 3 d. ir birželio 24 d., detalizuoja svarstymų, nesutarimų ir improvizacijų, suformavusių organizaciją, aprašymą. A. Juozaitis pasakoja apie sesijas Mokslų akademijoje, savo „Balandžio tezių“ (kurias jis pagrįstai laiko neįvertintu pamatiniu judėjimo dokumentu) rengimą, augančią įtampą tarp Sąjūdžio iniciatyvinės grupės, viena vertus, Lietuvos komunistų partijos (LKP CK) aparato ir Maskvos emisaro N. Mitkino – iš kitos.

Nors kai kuriuose leidiniuose kartais užsimenama apie Estijos įvykių svarbą Sąjūdžio atsiradimui, A. Juozaitis pabrėžtinai akcentuoja estų pirmavimo ir gero pavyzdžio reikšmingumą ne tik jam pačiam, bet ir visam lietuvių pajudėjimui iš baimės apkaustų į drašos kelią, išsilaisvinimo link. Taip jau atsitiko, jog LPS iniciatyvinės grupės nariai Kazimira Prunskienė ir A. Juozaitis 1988 m. birželio 17 d. nuvyko į Taliną:

<...> pamatėme Estiją, kokios nebuvo matę net idilės vizijose. Pabaltijo Skandinavija pasitiko mus jau kaip tikra laisvės sala. Laisva lietuvių kalba prabilęs Martas Tarmakas bemat pasotino pirmosiomis žiniomis. Jos buvo jaudinančios – vakare turėjo įvykti didžiulė liaudies manifestacija Dainų slėnyje, kuriame Estijos komunistų delegacija bus palydima į TSKP XIX partinę konferenciją.¹³

Ir Arvydą užvaldė užmojis – daryti kaip estai, greitai, vyti ir pasivyti tuo metu jau toli demokratizavimo keliu nuėjusius kaimynus. Ne visiems tas estų pavyzdys patiko. Knygoje estų pirmavimui, estų gero pavyzdžio svarbos Persitvarkymo Sąjūdžiui Lietuvoje klausimui jis paskyrė ne vieną puslapį¹⁴. Pastebėjime, jog knygos pristatymuose A. Juozaitis pabrėžia, jog Sąjūdžio aktyvas gimė liepos 1 ir 2 dienomis ant Tauro kalno (buvusiuose Profsąjungų rūmuose), kai estas Martas Tarmakas pasakojo gausiai lietuvių auditorijai apie Estijos pažangą. Tas lūžis (aktyvo suformavimas) niekur neminimas, net ir istorikų nepastebėtas.

Ypatingo dėmesio nusipelno skyrius apie „Sąjūdžio žinias“. A. Juozaitis buvo vienas iš grupelės žmonių, nuo pat pirmojo numerio leidusių šį biuletinį, skirtą LPS iniciatyvinės grupės veiklai nušviesti. Biuletenis greitai tapo visos Lietuvos dėmesio centru, pusiau slaptai platinamu „laisvės flagmanu“ – gyvybiškai svarbiu informaciniu kanalu medijų aplinkoje, kurią vis dar valdė sovietinės struktūros.

Kadangi knyga yra memuarai, Sąjūdžio atsiradimas provincijoje atspindimas fragmentiškai – autorius rašo daugiausia apie tai, ką pats matė ir kur dalyvavo. Geriausias pavyzdys – Kauno Sąjūdžio formavimasis, turėjęs ir panašumų (taip pat intelektualų centras), ir skirtumų. A. Juozaitis knygoje primena, kaip Kaune susiformavo savita organizacinė kultūra, paveikta miesto, kaip tarpukario Lietuvos laikinosios sostinės, istorijos bei jo konservatyvesnės, katalikiškos-tautiškos intelektualinės tradicijos. Aprašyta įtampa tarp LPS iniciatyvinės grupės Vilniuje lyderystės ir LPS Kauno skyriaus reikalavimo laikytis bekompromisio nepriklausomybės siekio. Atsiminimuose autorius suteikia svarbių regioninių ir politinių niuansų, kurie pernelyg dažnai LPS traktuoja kaip monolitinį darinį.

Skyrius apie „Roko maršą“ yra vienas kultūriškai inovatyviausių. Pagrindinis kalbėtojas tuose daugiausia jaunimo sambūriuose A. Juozaitis (dėl to vadintas ir Sąjūdžio ideologu) 1988 m. visos šalies roko

¹² *Ibidem*, p. 454.

¹³ *Ibidem*, p. 318.

¹⁴ *Ibidem*, p. 334–335.

koncertų turą traktuoja ne tik kaip pramogą, bet kaip politinės mobilizacijos įrankį, analizuodamas būdus, kuriais konkrečios grupės, visų pirma „Antis“, taip pat Šiaulių „BIX“ ir Nerijaus Pečiūros Vilniaus pankai „Už Tėvynę“, naudojo muzikinę kalbą artikuliuoti kartų protestui prieš santvarką ir sovietinį režimą.

Ne mažiau įdomus yra skyrius „Vadizmas, arba kam reikalingas vadas“. Čia A. Juozaitis tiesiogiai nagrinėja V. Landsbergio, kaip dominuojančios LPS ir vėliau nepriklausomos Lietuvos figūros, iškilimą. Autoriaus pateikiamas vertinimas yra atviras ir kiek kontroversiškas: jis pripažįsta neginčijamus V. Landsbergio politinius gebėjimus bei simbolinę svarbą, tačiau kartu fiksuoja procesus, kurie liudijo, kad kolektyvinis, pliuralistinis judėjimo sprendimų priėmimas palaipsniui įgavo asmenišką vadovavimo stilių. Peršasi mintis, kad kai kurie asmenys siekė iškilti kaip lyderiai, o A. Juozaičio simpatijos – kolektyvinio vadovavimo pusėje. Apskritai atsiminimų autorius palankesnis asmenybėms, kurių politinė trajektorija sutapo su jo paties, ir kritiškesnis tiems, su kuriais jis nesutarė. Romualdo Ozolo vertinamoji charakteristika ypač nevienareikšmė, netgi kelianti kiek abejonių: A. Juozaitis remiasi bendražygio dienoraščiais kaip pirminiu šaltiniu, tačiau kartu specifinius įrašus ir patį R. Ozolą aštriai kritikuoja. Požiūris į K. Prunskienę, vėliau tapusią pirmąją nepriklausomos Lietuvos premjere, panašiai kompleksiškas. Kildavusios įtampos išaugdavo į nesutarimus LPS, tai formavo ir autoriaus politinį charakterį.

Baigiamasis skyrius „Po trisdešimt penkerių metų“ parašytas iš 2025-ųjų perspektyvos. A. Juozaitis įvertina, ką LPS pasiekė, ko nepavyko įgyvendinti ir ką 1988–1991 m. patirtis reiškia nūdienos Lietuvai. Jo pagrindinė metafora – Sąjūdžio užduotis buvo „perpilti tautos energiją iš nelaisvės indo į laisvos valstybės indą“. Autorius su tam tikru kartėliu klausia, kiek tos energijos išliko naujos valstybės institucinėse bei moralinėse struktūrose, o kiek jos buvo „išlaistyta“ per politinį oportunizmą, frakcijų konfliktus ir posovietinės transformacijos poveikį.

Žinoma, geriausiai aprašyti ir atskleisti įvykiai, kuriuose autorius dalyvavo arba kuriuos inicijavo, organizavo. Tekstas apie 1988 m. spalio LPS Steigiamąjį suvažiavimą yra vertingas, tačiau itin trumpas: A. Juozaitis buvo tiesiogiai atsakingas už jo organizacinę logistiką. Pasakojimas apie tai, kaip buvo valdomas tas „verdantis katilas“ (konkuruojantis spaudimas iš skirtingų regioninių delegacijų, emocinis tiesioginės televizijos transliacijos intensyvumas, improvizuoti sprendimai, kas ir kada kalbės), itin aktualus ir dar vystytinas atskiroje vigilijoje, plečiamas, suprantama, jau kituose tomuose. Apskritai visas knygos tekstas nenuasmenintas – nurodomos pavardės, žmonės ir jų darbai bei idėjos dėl bendro reikalo. Tai svarbu, nes kai kurie iš jų dabar jau nėra nebeprisimenami. Knygos herojai aprašomi tame laike, kaip ir jų abejonės, sprendimų kaina ir asmenys gyvame istorijos veiksmo, dar be jokių vėlesnių vaidmenų. Taip autoriaus akimis stebime tikrai autentišką terpę. Per asmenis, jų veiksmus ir pozicijas pamatai ir autoriaus simpatijas ar antipatijas. Taikliai A. Buračo pastebėjimu suvažiavimo aprašymas, kaip V. Landsbergis suplanavo savo pasirodymą suvažiavimo scenoje dar prieš oficialų atidarymą ir kaip ši pozicija prisidėjo prie jo iškilimo kaip pagrindinės judėjimo viešosios figūros, yra iškalbinga detalė, kurią galėjo pateikti tik įvykių dalyvis¹⁵.

Knygoje pateikiamas nenutrūkstamas, vaizdingas pasakojimas apie tai, koks buvo laisvės mąstyti ir veikti atgavimo jausmas stebint procesus iš vidaus – kaip buvo priimami sprendimai, kaip kristalizavosi lyderystės, kaip sugyveno baimė ir pakilimas, kaip suverenitetą atgauti pasiryžusios tautos „laisvės energija“ virto politiniu veiksmu. Knyga pasakoja, iš kur tada išėjome ir ko tam reikėjo, kad pagaliau ryžomės sugriauti vienpartinę kompartijos diktatūrinę sistemą. Ne viename puslapyje autorius užsimena, jog pirmiausia reikėjo įveikti baimę, o jos turėjo visi. A. Juozaitis tai pabrėžia keliose knygos vietose, paminėdamas, jog ir jam pačiam reikėjo išbandyti drąsos ribas.¹⁶ O vienam jas įveikus, pavyzdžiu sekdamas kiti. Ir taip formavosi kumštis, pasipriešinimo sistemai jėga, kurią taikliai apibendrino Algirdas Kaušpėdas: laisvė – tai drąsa.¹⁷

¹⁵ Buračas, A. Arvydo Juozaičio „Tikra Sąjūdžio istorija“, p. 14.

¹⁶ Juozaitis, A. *Tikra Sąjūdžio istorija*, p. 617.

¹⁷ *Ibidem*, p. 653.

Mokslininkams, tyrinėjantiems Baltijos šalių nepriklausomybės judėjimus, lyginamąją socialinių judėjimų istoriją, sovietinę tautybių politiką ar mažųjų tautų nacionalizmo intelektualinę istoriją, ši knyga bus vertinga, skaitytojui – tikrai įdomi. Tačiau tokia dideliame tekste (čia tik labai trumpai aptariame pirmą tomą, nes sprendžiant iš anonsų spaudoje bus dar du ar net daugiau tomų), žinoma, galima sugalvoti daug pastabų, pageidavimų ar netgi priekaištų autoriui, tačiau vienas yra akivaizdus: svarbus ir svarus A. Juozaičio darbas turi didelį trūkumą – atsisakyta asmenvardžių rodyklės, o ji tokioje knygoje tikrai privaloma. Leidykla tuo turėjo pasirūpinti, nebent siekta, jog besidomintis konkrečiomis asmenybėmis skaitytojas atidžiai paskaitytų visą knygą nuo pradžios iki pabaigos. Tačiau ir taip skaitys visą, nes ji to verta. Vis dėlto kituose tomuose asmenvardžių rodyklę reikėtų pateikti.

A. Juozaičio knyga yra politinės atminties kūrinys, amžininko ir aktyvaus dalyvio liudijimas apie vieną reikšmingiausių lietuvių tautos pasiekimų šiuolaikinėje Lietuvos istorijoje. Knyga nusipelno ne tik Baltijos regiono specialistų, bet ir visų skaitytojų, besidomintių, kaip išskirtinai taikiomis priemonėmis tautos atgauna laisvę, dėmesio. Ikišioliniai lietuvių autorių darbai kažkodėl įstrigdavo aptarus įvykius iki 1990 m. kovo 11 d. Nepriklausomybės Atkūrimo Akto, o toliau nė krust – tai archyvai slepiami, tai dokumentų negaunama, tai noro rašyti apie valstybės reikalus pritrūksta. Dėl to kyla dar vienas svarbus klausimas: ar A. Juozaičio drąsos, ryžto, nepaprasto darbštumo ir ambicijos pakaks šiam praeiksmui pašalinti? Šito jam norisi kuo nuoširdžiausiai palinkėti rašant antrą „Tikros Sąjūdžio istorijos“ tomą.

Literatūra

- Buračas, Antanas. Arvydo Juozaičio „Tikra Sąjūdžio istorija“. *Draugas*, 2026 03 19, p. 3, 14.
- Čepaitis, Virgilijus. *Su Sąjūdžiu už Lietuvą: nuo 1988 06 03 iki 1990 03 11*. Vilnius: Tvermė, 2007.
- Genzelis, Bronius. *Sąjūdis: priešistorė ir istorija*. Vilnius: Pradai, 1998.
- Genzelis, Bronius. *Imperijai griūvant: žmonės, įvykiai, procesai*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos centras, 2006.
- Genzelis, Bronius. Laisvėjimas ir nomenklatura (1988–1991). *Lietuvos istorijos metraštis, 2005, t. 2*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2006, p. 179–192.
- Juozaitis, Arvydas. Laisvėjimas: 1988 metų birželio–liepos blyksniai. *Parlamento studijos*, 2025, Nr. 36, p. 68–79.
- Juozaitis, Arvydas. *Tikra Sąjūdžio istorija. I knyga*. Vilnius: Obuolys [i.e. Lectio Divina], 2025.
- Lietuvos suvereniteto atkūrimas 1988–1991 metais / atsakingasis redaktorius Česlovas Bauža*. Vilnius: Diemedis, 2000.
- Laurinavičius, Česlovas; Sirutavičius, Vladas. *Lietuvos istorija, T. XII, d. I: Sąjūdis: nuo „Persitvarkymo“ iki Kovo 11-osios*. Vilnius: „Baltų lankų“ leidyba, 2008.
- Ozolas, Romualdas. *Žvaigždės blėsta auštant: sugyvenimai, arba 1987–1990 metų dienoraščių puslapiai*. Vilnius: Vaga, 2007.
- Sąjūdžio ištakų beieškant: nepaklusniųjų tinklaveikos galia / Kęstutis Bartkevičius, Rytis Bulota, Justinas Dementavičius, Vilius Ivanauskas, Algimantas Jankauskas, Jūratė Kavaliauskaitė, Liutauras Kraniauskas, Salvijus Kulevičius, Živilė Mikailienė, Ainė Ramonaitė, Aurimas Švedas*. Vilnius: „Baltų lankų“ leidyba, 2011.